

El jove Coderch

Per EMILI DONATO

*Como la luz en aguas muy profundas
alguna gran Cultura en tí se extingue*

*Es la vieja señal para que vuelvas
a caminar poniendo el pie en las huellas
de los dioses, cansado y culto bárbaro.*

*Se fiel a tus afectos, no te alejes;
sobre extrañas corrientes no abandones
tu embarcación, cansado y culto bárbaro
vuelve a aquellos que te han reconocido
echadores nocturnos de cometas
que sostienen sus hilos en silencio
y te dan su callada bienvenida.*

“Predicació para un bárbaro”

Juan Margarit.

Era un matí lluminós. L'exquisida transparència de l'atmosfera va fer exclamar a un company que aquell era un dia del segle passat. A la llunyaia, el perfil nítid de Montjuïc i les altes xemeneies de la tèrmica del Besòs retallaven de blau una presència ideal de la ciutat. Era, doncs, un dia perfecte per pujar al santuari: la casa projectada i construïda per J.A. Coderch, ja fa trenta anys, per a Eustaquí Ugalde, enginyer i amic de l'arquitecte.

Algú de la revista Quaderns va tenir la idea de refrescar-nos la memòria a tots amb unes imatges d'aquella antiga obra de Coderch. La cosa no hagués passat d'uns breus peus de foto per a aquestes magnífiques vistes de Català i Roca. Però la visita va trastocar els nostres plans. Ens vam haver de fregar els ulls davant d'aquella dansa tan alegre com severa. Un ritme violent, però exacte en els seus compassos, fet d'inflexions blanques, il·luminades o a la penombra, de trossos de cel i de mar, i tot plegat estranyament enllaçat, com si es tractés d'un gest petrificat d'una antiga festa sagrada. Ben segur que es tractava d'una festa o d'un ritus, desconeguts, però, per a nosaltres tan habituats ja a un món profà fins al moll de l'os. Un món on el misteri es desxifra o es degrada, però que al seu davant ja no es guarda silenci.

La pujada a aquella muntanya va produir els seus efectes. Alguns companys van repetir i, amb d'altres que s'hi van afegir, vam fer una segona visita. Després, al cap d'uns dies, vam ésser amb en Coderch. Aquesta darrera trobada fou per a mi reconfortant, càlida i suaument violenta, de la mateixa manera que ho són les seves obres. La càlida personalitat de J.A. Coderch té arestes i perfils que fereixen com petits fiblons que t'obliguen a estar atent. Coderch dispara sempre al cor, però mai no es guarda una bala a la recambra. Sempre està en peu de guerra i per això una xerrada amb ell pot ésser, potser, desordenada, però és viva i suggerent com poques altres.

Tot i que estem apartats de Co-

derch, l'exemple del qual ens acompanya només des de lluny, penso que hi ha un cert nivell de comprensió del cantó misteriós de la seva obra, en el qual no es possible de penetrar-hi si hom no coneix l'home que hi ha al darrera. Aquest nivell de comprensió i d'apropament a l'home no és sempre possible, i encara menys de manera directa. Però aquesta impossibilitat no en minva el valor, fins i tot filològic, sinó que el realça, sobretot en una època en què l'instrumental interpretatiu ja amenaça d'ofegar qualsevol possible relació directa i personal entre nosaltres i els objectes creats per l'home. És més, penso que l'únic paràmetre que pot tancar com a clau de volta la comprensió sintetitzadora de tota una obra, tan rabiosament personal com ho és sempre la de qualsevol gran artista —desacreditada paraula en un món de professionals doctes i historiat— és el de la dimensió personal, en la seva íntima i tensa relació amb la resta del món. D'aquí que el coneixement de l'home real i quelcom d'identificació afectiva amb ell sigui el complement inexcusable de qualsevol anàlisi que intenti d'establir coherentment relacions entre obra i marc cultural, entre aquest marc i els ressorts socio-econòmics que l'expliquen.

I no hi ha risc ni engany possible en un trajecte que, tot iniciant-se en el reconeixement instintiu del poder de l'objecte, passa per la interpretació del seu marc històric, per assolir amb la trobada de l'home l'origen d'aquell misteriós poder. El trajecte, fet a l'inrevés, no val. Cal començar sempre per l'obra. Fer el contrari comportaria el risc de combregar amb rodes de molí, car els doctrinaris i els capellans sempre intenten d'enganyar-nos presentant-nos imprevistos santons, perquè després creguem en llurs miracles que, és clar, no ho són.

Els dibuixos i els croquis de la casa Ugalde no són brillants, fora d'alguns que es deuen a la mà més fàcil de Manuel Valls. Els de Coderch són gargots toscos, que a vegades fins i tot semblen desmanyotats. En realitat anuncien una despreocupació per una formalitat que al seu nivell no té cap altre valor que el registre d'una intenció conceptual, mai figurativa. Em sembla que Coderch sap fins a quin punt és traïdora la imatge precoç d'una idea quan aquesta només ho és en germen, o insegura en l'ànim. Em sembla entendre que el discurs de les idees, el de les intencions que encara no són figuratives, té per a Coderch un decurs lent que no convé pas de “congelar” abans d'hora. Un dibuix que sobredefineixi la figura de l'edifici o una part d'ell, quan les seves intencions encara són borroses, amenaça d'ofegar-les i

de lliurar el projecte al llapis i no a la raó.

Els dibuixos, l'autor i la mateixa casa Ugalde ens parlen d'aquelles intencions. Així, un primer croquis del terreny recull cotes, arbres, l'eix cardinal i les vistes. Damunt d'aquesta matriu, que presagia una triangulació indefinida, s'aniran imaginant el programa, les terrasses, el pati, els angles visuals i els punts focals. Tot això apareix en un "primer croquis casa Eustaqui Ugalde", manuscrit del mateix Coderch. Aquí el llapis palesa un traç tosc, gens amable, i nerviós, que essencialment rep el dictat d'unes direccions visuals dominants i de les transparències necessàries per a aquesta directriu.

Avui no hi ha plànols que recullin exactament les traces de la casa tal com es va construir el 1951. Les dues visites ens van permetre d'ajustar-les i això va recordar aquella antiga anècdota legendària que, certa o no, s'hagués pogut congriar aquí. Segons ella, Coderch tenia aterroritzat un cert constructor a causa de les seves ordres de demolició d'alguns murs, la traça dels quals no acabava d'ajustar-se a l'efecte que es desitjava. En la seva exageració, l'anècdota assenyalava un Coderch iracund o terrible, donant ordres directes sobre l'obra i no sempre des dels plànols, sense recular d'un furor constructor i destructor a l'ensens, fins a aconseguir l'angle, la llum o l'efecte satisfactori.

Exagerada o ajustada, aquesta llegenda té la plausible virtut de reunir els elements —home, lloc, època i arquitectura resultant— d'un mite probable. El mite d'una obra dirigida a viva veu, com un ritus dramàtic en què l'oficiant esbudellava les entranyes del lloc i de la tradició arquitectònica, per tal d'erigir, amb elles, una nova interpretació dels seus misteris. Entès d'aquesta manera, el que va passar aquí no fou altra cosa que la gestació, probablement abnegada, com ja sabem per d'altres signes, pedra a pedra i paret a paret, de la casa de l'home, com si es tractés del temple dels déus. Els déus que s'invocaren foren i segueixen presents allí: el mar, el cel i la terra, amb tota llur rudesia i exuberància. Els gestos, per invocar-los i dominar-los, van quedar fixats en l'esclat de plànols, angles, llums i ombres que avui anomenem arquitectura.

En tota l'arquitectura d'aquest segle no hi ha cap altra planta que mostri més desimboltura i llibertat en la diversitat geomètrica del seu traçat, és a dir, en la seva aparent informalitat: una planta que produeix, però, una sensació tal d'exactesa i de control d'un vigorós ordre ocult, com aquell qui es desprèn de la contemplació viva de l'obra acabada.

La màgia de la casa Ugalde rau probablement en la possibilitat real del mite. És a dir, en la capacitat inespèrada d'aquest gir copernicà que, des de la, immediata, Casa Garriga Nogués i recolzant-se sempre en la coartada de la tradició popular i del "métier", hi salta pel damunt tot fent una pi-

rueta dionisiaca, però controlada, i que podríem qualificar molt bé de surrealista, o d'encarnació única en l'arquitectura, d'aquell realisme màgic que va recórrer l'Europa pre i post-bèlica.

Si no, com podem qualificar l'obtenció, que té quelcom d'oníric abandonat al poder de la imaginació, per la via d'uns efectes tan radicalment "estranyos" a la bona manera de fer arquitectònica ja tradicional dins els canons moderns, i això amb els mitjans del més "autàrquic" realisme constructiu?

Probablement, la solució assolida no és extraordinàriament brillant. Li falta, no podia ésser d'una altra manera, la saó de la maduresa, que arribarà en projectes immediats. Uns projectes que arranquen, però, d'aquest bloc de notes gegant, d'aquesta maqueta

d'assaigs a escala natural que fou la casa Ugalde. Ella engendra ja una primera obra mestra: la planta de l'edifici d'habitats de la Barceloneta i la seva elegantíssima solució de la façana. Tanmateix la Casa Ugalde, amb la seva imperfecció relativa, en compararla amb l'"ordre acabat" i rotund de la planta de la Barceloneta, ens ofereix, per contra, tota la força i tota la màgia dels moments d'iniciació i de crit. D'aquesta manera entenem la casa Ugalde, com un esberrany furiós, tot i que discretament amagat a la muntanya, en el qual es va posar tot a prova dins els estrets límits d'una tradició constructiva i arquitectònica, que, en certa manera, va saltar feta bocins a causa de l'esforç a què fou sotmesa.

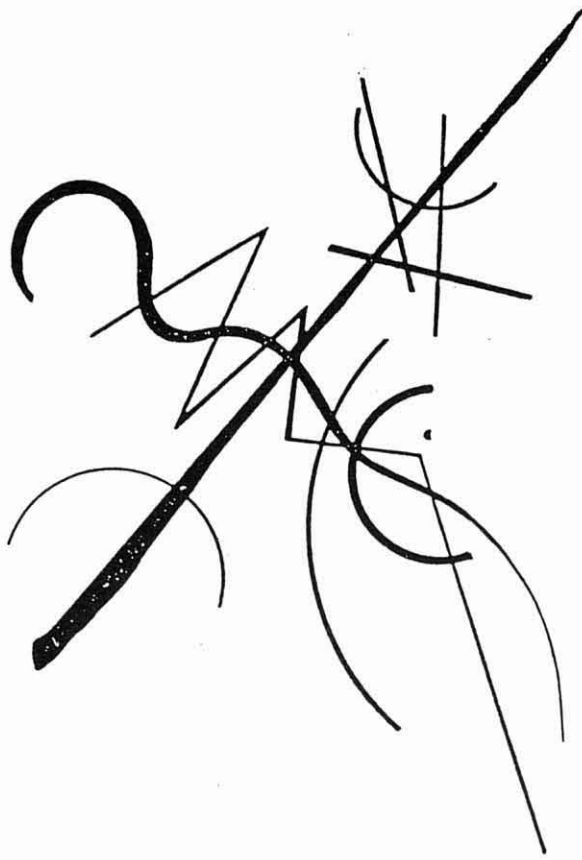
Coderch potser no se n'adona, perquè no ho necessita ni ho vol creu-

re, però és ell i la seva obra aquells que són i resumeixen tota la tradició viva moderna que tenim en aquest país. Ell és la tradició. D'altres ens van oferir la revolució amb obres que, paradoxalment, ja són clàssiques, models objectuals d'habilitat. En canvi, ell, tradicionalista en tants altres aspectes, ens llega un esclat de tipus i de prototipus en els quals cadascun de nosaltres, si tinguéssim la seva humilitat i la seva tenacitat, podríem posar el fil en aquesta agulla de la tradició. Tot i que potser, quan es parla de tradició, no es tracta tant de tipus com de caràcter o de l'esperit de l'home que els invoca i els concep després d'un llarg i tens mirar bé les coses.

Així Coderch, energumèn però pacient com cap altre i respectuós amb les antigues arrels i tradicions, ha trencat més models i ha proposat més tipus que ningú d'entre nosaltres. Pel trajecte que va de la casa Ugalde fins a Raset hi ha més pistes que a cent escoles d'arquitectura, però reconèixer aquest camí com a aprenent atent probablement és un calvari molt més dur que no pas recórrer les cent lectures i els manuals comuns. A les primeres cal desxifrar-hi sempre les petjades, tot inventat, quan hom sap allò que vol, la pròpia clau. A les segones hom s'estalvia l'incòmode cantó misteriós de la vida, s'estalvia la por i l'horror de l'infern o del buit.

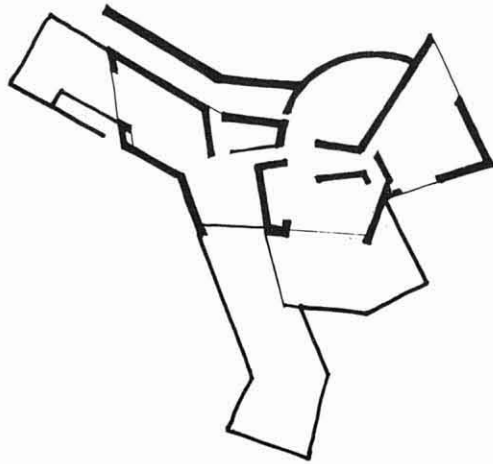
Quelcom incomodíssim perquè, a més a més, resulta que, com Nietzsche quan afirmava que no tenia ambicions literàries, Coderch ens despistarà sempre assenyalant significativament que ell no té ambicions "Arquitectòniques", i dirà, com el filòsof alemany, que "no necessito adherir-me a cap patró dominant, ja que no aspiro a ocupar llocs brillants i famosos. Però quan arribi l'hora, vull parlar amb tota la franquesa de què sigui capaç" (Nietzsche, carta a Rohde el 1870). I si Nietzsche sospita que del seu aïllament i del rumor interior de les seves reflexions en "naixeran centaures", Coderch sap, encara que ell no s'ho cregui ni ho esperi, que de la seva fe, de la seva devoció i, sobretot, del seu treball tenaç sobre la tradició i els gens, en naixeran pegassos alats, que cap acadèmia, escola o tribu no sabran comprendre dins passat molt de temps. I, encara, llur comprensió serà més un segrestament fred i calculat, que no pas una abraçada enbriagada o desinteressada.

Ja sé que el to d'aquests mots és molt poc acadèmic i acientífic, segons hom entengui què cosa és la ciència, però al cap i a la fi qualsevol mena de coneixement o de diàleg només es justifica a partir de llurs efectes damunt la realitat exterior o interior. Per això en tindria ben prou, si aquestes divagacions servissin, primer, retornar a J.A. Coderch una mica de la sal que li fou negada massa vegades, però, també, per mantenir-nos desperts davant la seva obra i, especialment, davant d'aquest preciós material amb què està constituït el nexa entre l'home i aquesta obra. Un

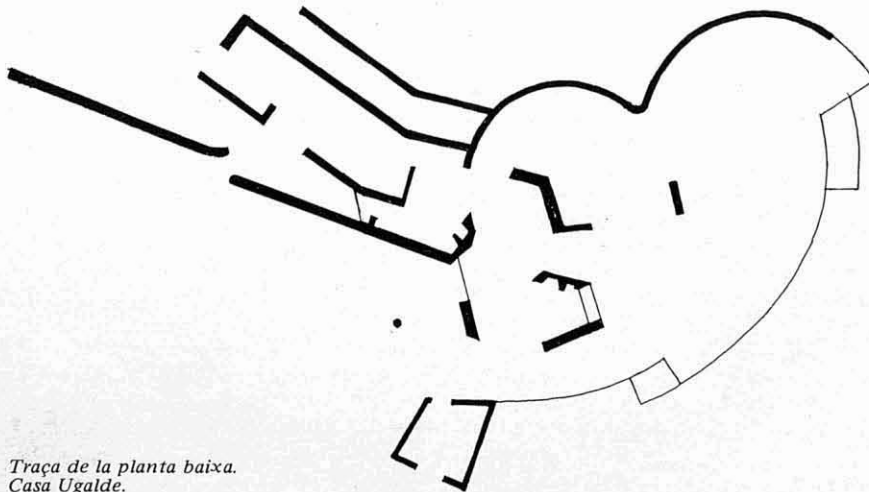

Tensions i contratensions diagonals amb un punt que mou una construcció exterior a una palpació interior. W. Kandinsky.

20

Traça de la planta pis. Casa Ugalde.

Traça de la planta baixa. Casa Ugalde.

material que cadascú pot i ha d'interpretar a la seva manera, dins, és clar, del respecte que deu als sants i als dimonis propis.

Uns mots d'etern valor, que foren infantats a la fi de l'il·luminisme i en el fragor romàntic, és a dir, des de les seves mateixes arrels per part de Nietzsche, diuen el següent:

"I heus ací que Apol·lo no podia viure sense Dionís! Allò "titànic" i allò "bàrbar" eren, en darrera instància, una necessitat exactament igual que allò apol·lini! I ara imaginem-nos com en aquest món construït damunt l'aparença i la moderació, i artificialment refrenat, va irrompre l'extàtic so de la festa dionisiaca amb melodies màgiques cada cop més seductores. De quina manera, en aquestes melodies, la desmesura sencera de la natura es donava a conèixer amb plaer, dolor i coneixement, fins a arribar al crit estrident: imaginem-nos què podia significar, comparat a aquest demoníac cant popular, el salmodiant artista d'Apol·lo, amb el so spectral de l'arpa! Les muses de les arts de l'"aparença" empal·lidiren davant d'una art que enmig de la seva embriaguesa deïa la veritat, la sabiduria de Silè va cridar ai! ai! als jovials Olímpics. L'individu, amb tots els seus límits i mesures, aquí se submergí en l'oblit de si mateix, propi dels estats dionisiacs, i va oblidar els preceptes apol·linis. **La desmesura es va desvetllar com a veritat**, la contradicció, la delícia nascuda dels dolors van parlar de si mateixos des del cor de la natura. I d'aquesta manera, en tots aquells llocs on hi penetrà allò dionisiac, hi quedà abolit i anihilat allò apol·lini. Però és igualment cert que allí on l'assalt fou contingut, el capteniment i la majestat del déu dèlfic s'hi manifestaren més rígids i amenaçadors que mai. Jo no sóc capaç d'explicar-me, certament, l'Estat dòric i l'art dòric més que com un **continu camp de batalla d'allò apol·lini**".

Un altre dia parlarem de la Casa Ugalde, de la impossibilitat de captar-la mitjançant la fotografia, del cinema com a traductor possible, d'aquesta terrassa sense vora ni cap altre límit que el mar, de la seva aspiració al realisme —de Mendelson, d'Aalto o de Ridolfi—, dels anys 50, la tempesta llunyana dels quals no va afectar ni poc ni molt el seu trajecte cap a aquesta eternitat nostra de cada dia, un xic més curta, però, que la tan desitjada "historicitat" de les nostres cultivades recerques disciplinàries. Parlarem de la mesura del gòtic, de Wright i del sentit comú dels místics, però també de la desmesura de la tradició quan algú la mira de prop i la tracta de tu a tu. Parlarem de la Casa Ugalde com a cultura, com a text viu i permanent de la nostra cultura, del cultiu de la tradició i de cultius d'hivernacle. Parlariem de la casa, dels seus mecanismes, dels seus materials, de les seves inflexions, gorges i angles, i d'aquest paravent de llenços encaïllats, manipulats per un posseït de la llum, un monjo de rectitud, un pagà de la mirada.